

قوربانى و قوربان ... نووسين و للكك پينهوه: زانك يارى

(وو سمى قوربانى كردن له ئايينه جياوازى كانى كورده واريدا، ل
وانگى مژوويى-ئادى و چاند تېبىنى بى وشى قوربان)

نووسين و لكك پينهوه: زانك يارى

(ديواندهره - 1397)

دستپك:

قوربانى كردن لك ه موو ئايين جياوازى كاند، ل سرتاي بوونى
مرق تاكوو ئام، ب چەند شوهى جرواجر و هكارگلك وكوو:
وو سمى ئايينى، بند ماى و ك م ا ي تى، ههروهه ب ئاسووده ي
له شىاغى و هتد، ل مژوودا و كوو وو سمك ه بوونى بوو.
قوربانى انگ و كوو خهات، پشكهشى يان دغراوانى ك باو
مرق هه دهسهنگند، ب پواننى ادى چاوپششى مرق ل
خاوه ندارتى، يان ب دهركهوتنى استى خواست و مه بهسته كان ب.
شارستان تى كندا، وه كوو هسمك ب سهرهنج اكشانى خودايان
به ئه ژمار دههات و برىتيى ل پشكه شكدنى گيان. سردد مانك ئمه
به شوهى پشكه شكدنى مرق ب دىستى مرق بوو.

ميترائيسم، زردشت و ئىسلام ل ئيران و كوردستان؛ شرڤك:

ميترائيسم (Mithraism):

ب گواهى مژوو، ل ئايينى ميترائيسمدا قوربانى كردن وا بوو و
ل و سردد م دا جگ ل خودى ميترا، چوار بنه ماي ئاو، خ، با و
خر، پيرز بوو و بىيان قوربانى دكرا. يكم كارى ميترا دواى
دركهوتنى ل سرتا زوى، قوربانى كردنى گايك بوو. بى قوربانى
گرنگ و يلكك ل بند ماكانى ئو ئايين مهزنىه بووه. ههروهه
پهوانى ئو ئايين ل و رزى بهاردا گايك يان ل نو
پهره سگه كاندا قوربانى دكرد،

ميترائيسم كه له ئايينه جيهانيه كان بوو، ئايينى فهرمى م بوو

و ئاستاش شوه کاریه کی کښی کوشتنی گا بډستی میترا، لښک وټک لښ واتی ئیتالیدا بډج ماو. لښ سږدډمانی پښووی مښووی ئایینی ئیرانی کښدا، بډ پښهوا و مښایانی ئایینډ جښرواجډکان دښگوترا مښغ (Magi). مښغ واتا کښسښکی پیریان پښهوایه ک کښوښسمی ئایینی بډوښو دښبات. مښغهکان بډ پښی گډانهویه ک لښ ئسډدا دهستهیه ک لښ مډدډکان (Meds) بوونډ که دواتریش بډ هاتنی حکومډتډکانی تر بډوښوډبردنی کارډ ئایینیډکان لښ ئستډیاندایا بووه و ئه و ئهرکهیان پاراستوو. مښغانی میترائی یان پښوایانی ئایینی هښروا ک لښ گاښاها (Gathes) هاتوو، هښمان “کښرپډن یان کښرپډن”هکان (Karapan) بوون و ئښرکی قوربانیکردن و قوربانی وښرگرتنیان لهسښر شاندایا بووه. بډ بډچوونی بښک لښ خاوښایان، کښرپډن هښمان قوربانیه لښ ئایینی میترا. بډ نموونه لښ کتښبی “جستارهایی از مهر و ناهید”، نووسینی موډمډد موقډدډم، هاتوو که کښرپډنهکان هښمان مښایانی ئایینی “مهر” بوونډ و بښهښی قوربانیکردنی گا لښ لایډن ئوانوښو وښی قوربانیش لښوان وښرگیراو (ل 2، هښمان کتښب). ئوښوښ بښته دهستاوښی ئهویهکه هښندک لښ توښژښران، دوو وښی کښرپډن و قوربان لښ یک بنچینه بزاند و لښ جیاتیی یک بښکاری بښن. ئیبراهیم پوورداوود (مامستا و نووسهر-1264)، وښی کښرپډنی بښم شښو اگښاندوو: لښ شرښفه پښهلووی ئوښستادا، کښرپډن به کښرپ Karap هښگیراوه و لښ کډا به کښریان دهنووسیت. ههروهها وښی سانسکریتی “کښلپ” Kalap که واتای وښوښسم و داب و نښریتی ئایینی دهوات لښگډ کښرپډنی ئوښستایی لښ یک بنچینهیه. (پوورداوود- نووسراوهکانی گاښا، ل 386)

وک دښزاندین خښلای میترائییډکان تا ئاستی خودا پیرښبوو. بښی ناکرډ قوربانی پښوښندی بډ خښرووښو بښووبښ. جالو و وانگښو هښند کهسیش پښیانوایډ کښرپډن (karapan)، کښرپډن (karaban)، قښرپډن (gharaban)، قربهښ (ghoraban) کښریان، خښریان و خښربان هښمان قوربانیه (ghorbaan) و ئهوهش لښ بنډډتدا “خښربان”، بډ واتای “پاسښوانی خښر” بوو. لښ زمانی کوردیدا نمونښی گډانښی “خښر” بډ “قښر” هښی. بډ وښډ “زښردډقښر” یښان “زښردډقښر” ک لښ بنډډتدا “زښردډخښر” یان هښمان “آفتاب پښرښست”ی فارسیښ. “ی” قوربانیش یای پښوښندی بډ واتای کاری پاسښوانی لښ خښره. بډ دووریش نیډ دښستښیک لښ پیاوانی ئایینی خښیان کښدښ بډ پاسښوانی گډرستان و هښوایښی مردووډکانیان بډ زیندووډکان داب و لښ بښرامبښردا مافی گډباننیاښ وښرگرتښ. بډو بډچوونښ؛ قوربان دښتوانډ گډدراوی “گډبان”، واتا پارښزښر و چاوډدښری گډی.

زردشتی (Zaroaster):

لښتوان مېترایسم و زردشتیدا چې نډین جیاوازی قوو هې و ده به ئه وهش ئامازه بدهین که زردشت له سهره تادا هه ښه بڼه مای چاندی، کولتووری و ئایینی مېترائیسمی به سوودی خې وه رگرت و دژ به مېترایسم، پېگه و یاساکانی له زو کښمه گادا دامه زرانده. بڼه نموونه لښ نووسراو کانی ئایینی پهلوییدا لښ کښرپښ و کویه کان وهک دوژمنانی ئایینی زردشتی و گرووپک لښ کښ و کوښرکانن که توانای بیستن و بینینیان نیې و لښ مزدیسنا (Mazdayasna) تنه گنه، ناوبراوه. دیسان لښ ئافستادا (Avesta)، زردشت سکا لښ دښت سښ دښت لښ دژبړانی ئایینی خې دښکا کښ تنه گیان پښ هښچنیو: کښرپښ، کښوی و ئوسچ. زردشت بڼه دوو سترکردنی ښیفښرمکی ئایینی، هښندښ داب و ښریتی باوی سښردښمی خې سښیدو و ئایینښکی نوښی وه دښه ښنا و لښ کاتی سهره لښنانی زردشت، هښر جښر قوربانۍ کردن، که لښ گاتا های زردشت ئامازښی بڼه کراو، لښ کار ښناحز و قښدښغښکان بڼه ئژمار دښهات، چونکوو به باوښی ئو دښ بڼه لښ چوارپښیان ښز بگرین.

بښام لښ دواي زردشت، ئامژگارید کانی له ژښر کاریگری ښباز و ئایین و پښویست و پښداویست کانی ژیان، چاو ښکرا و قوربانۍ بڼه ښوښسمکی سښرسو هښنه رانښ پښی نایښ ناو کښمه گا. یښکښک لښو ئایینانښ کښ بښجښ ماو، جښژنی "مهرگان" که ئامازښی که به ښژگاری خښر پښرستن. لښو جښژنښدا، زردشتیښکان وښکوو ښژنی جښژنی موسښمانان، قوربانۍ دښکښ. بښام زردشت بڼه هښموو هښز و توانایه وه دژ به ئوښو بوو. ئښستاشی له گه ښدا بڼه لښ وښاتانی تری جیهاندا و لښ ئرووپادا و قوربانۍ کردن (Festival of Sacrifice) لښ نښوان جووله که و مښسښحید کانی بښردښوام.

ئیسلام (Islam):

جښژنی قوربان کښ هښمای قوربانۍ مښژنی ئیبراهیمی پښغښمبښر و لښ ئایینی ئیسلامدا یښکښک لښ قوربانۍ کانی هوا و پښویست، قوربانۍ ښژنی جښژنی قوربان. جښژنی قوربان لښ نښوان موسښمانان لښ وانگښی ئایینی و بښشداربوونی خښکښ و زښر شتی تریش گرنګترین جښژن. قوربانۍ، ئښمښکښ بښتایبښت لښ نښو موسښمانان کان بڼه ئامانجی نښکبوونښو به خدا یان کاری نه زرونیازه که به تایبته بڼه قوربانۍ کردنی ئاژښک ښوښسمکښ به ئه نجام ده گات.

سښربښینی ئاژښکان لښ جښژنی قورباندا لښ پښناو ئوښی مښف بگاتښ پلای (تنه قوا)، چونکوو خدای گښور لښ کتښبی قورئاندا فښرموویه:

“لَنْ يَنْزِلَ إِلَيْكُمُ الْفَيْسُ مِنَ الْمَاءِ وَلَا تَأْتِيكُمُ الْبِرَّةُ إِلَّا مِنْ عَلَيْنَا وَلَنْ يَنْزِلَ إِلَيْكُمُ الْفَيْسُ مِنَ الْمَاءِ وَلَا تَأْتِيكُمُ الْبِرَّةُ إِلَّا مِنْ عَلَيْنَا” (نثار: کان: بز، م، گا و وشتراکان) ئدر، و ن ب خودا پیوستی پیا ه ب، چونکوو ن گشتیان و ن خو پیا د گات خودا، ب کوو ت نیا پاک، پار زگاری و داو پیا کی ئو ی پ د گات. قوربان کردن لای ئرانیه کان و ل و ات ع ر بی کانیش، ل ز و و سمی ج روا ج ری ئایینی یان نائینییه کانه وه به وه ده چت.

تبینیه کی تر ب وشه قوربان و قوربانی:

وشه قوربان ئستاکه ز ب کار دت؛ به ام ئایا وشه قوربان و ج ئنی قوربان ع ر بی؟! د گوتر وشه قوربانی، هروا که ل وشه نامه کاند هاتوو ل “قرب” ع ر بی و رگراو ب واتای نزیکوون، و رگراو و ئم کار ب ت س ه ی ت ق ر (نزیکوون) ب خودا. ب ام به باوهری ئه ز: ی ک م: دا شتنی وشه ک ل ع ر بیدا باو نی؛ ق ر + ان. ل وشه ق ر (نزیک) ناتوانین قوربان (ق ر بان) دروست بکین؛ چونکوو ل حا ت دا واتاک ی د ب ت دوو دان نزیک و ئه وه وشه ی کی بی واتای. ئیدی قوربان و قربانی ع ر بی نی. له عره بیدا بهم شه وه که ده نووسریت: ق ر بان (الجمع): ق ر ا ب ی ن. ت نانت ب شه و ی گشتی ک شی ف علان به گه یه که ب ناو کی ناعره ب. دووه م: ج ئنی قوربان عربیه. ع ر ب ب ج گ ی ج ئنی قوربان و قوربانی ل وشه “الضحی” که ک و ر د گ ر؛ ک وات پ ی د ن: عید الاضحی (Eid al-Adha). نه ته وه ی ع ر ب واتای ج ئنی قوربان نازان و ل زمانی ع ر بیدا ئ و وشه ب کار نای. هروه ها ل کت بی “واژه های دخیل در قرآن مجید” نووسینی ئارتور ج فری (Arthur Jeffery) و و ر گ ر ا ن ی ف ر ی د و و ن ب دره ی، ئم و شه ی به سریانی یا عبری ناوبردوه و ب ع ر بی نه یزانیوه. (ل 343)

له ئ ده بیاتی کوردیدا:

وشه قوربان که ل کاتی پاشاکاندا له لایه نووسه رانی لایه نگری سه رده می خیا ب و حورم ت ب کار د چوو، ئا مازه مان به وه ش دا که ئستاش هر ب کار دت. ل زمان ویره ی کوردیدا، وشه قوربان ز ب کارها توو. ل ره دا ته نیا س ر ج ک ده ده ی ب چه ند شه عر له ئه ده بیاتی کوردی که له و دا شاء ران وشه قوربان و قوربانی به کار د ن. (هروا که ده زانن ئم به شه ل ک ی ن وه ی ز رتری پیوسته و ب ه ی که مبوونی کات چه ند ه کاری ج روا ج ر نووسر نه ی توانی ئم

به‌شه گه‌شتر بکا‌ته‌وه. به‌ام له داها توودا با به‌ت‌کی تایبه‌ت له‌سه‌ری
به‌او ده‌کر‌ته‌وه.)

نموونه :

شعره‌کانی مام‌ستا نالی (1800-1856) و تاهیر بـگـی جاف (1875-1918).

دیوانی نالی: (پیتی قاف، لاپټی 248-ب ھمان ټټووسی چا پکراوی
بټاوکټووی کوردستان، چا پی سټهټم، 1383).

قوربان مـ حـاـ پـکـوـ بن صـ بر و ئیشتیاق
خاریج لـ نـصـی ئا یـ یـ تـکلیفی لایطاق
مـعنای نوور و طو مـت و نـشری حـیات ومـوت
بوو، و و و زو ف و و و و یصال و شـوی فیراق
ئیظهارى ئیدیعاى تـصـبـور لـ و صـى تـ
یا مـکر، یا دـسیسـی، یا کـیذبـ، یا نیفاق
بـ تـ کـ بـکر و تازـ، و کـو حـری جـنـتـی
قـیدی چـیـ عـجـوزـی دـنـیا بـم طـاق؟!
شیرینیو، لـ تا یـو ترشی عیتابی ووت،
خات لـ سـر جـ بین بوو تـ دانـی سـماق
صـفی لـ فـقر و فـاق و کـو فـاق فـاقی دا
تـسـبـحـی دام و دانـی، یشی دوو فـاقی فـاق
ئـی میهری میهر بان و سـر بامی بامیداد
دا مـهـووان بـن بـ هـیلالی شـوی میحاق
«نالی» کـ صـدری مـسـندى تـمکینی تـکیـ بوو
بـ تـ بوو بـ دـر بـدری کووچـ و سوقاق

د پسان له د پوانی نالیدا :

که تـی قـیـلـی، دـمـت سا بـنـد قـوربان!
 لهـسـهـر قـوبـله دـم مـهـشـکـنـه، قـوربان!
 وـر بـنـوا دـو دـسـتی حـنـا یـم
 حـه نـایـی چـی؟ هـه مـو و خـ خـو نـه قـوربان!
 شـقـی که، غـیـری حـو بیـی تـی تـدا بـ،
 بـ دـسـتی خـت دـم دـر بـنـد، قـوربان!
 لهـ بـ خـه قـی خـه اـت بـه خـشـانـی مـا چـه
 خـه اـتـی مـن هـه مـو و خـ حـو نـه، قـوربان!

فوتووری چاوه کانت نا نوینی،
بـ "نالی" فیتنـ بـس بنوینـ قوربان!

له دیوانی مامستا تاهیر بـگی جافدا:

ئـی ئـی فیکانی تـریقـت دـردی ئیشقم چارـکـن
یان بـجارـ بمکوژن جـرگـم بـ خـنجـر پارـکـن
بـچ ئـمن سوچم چـیـ ئـی سـروی بوستانی ئـیرـم
بـی که بابـی جـهـرگـه کهـم با هـهـر بهـشی کـا فر بـبـ
ئـژی جـژنـ چـاـوـکـا نم مـوسمی ئازادیـ
بـ بـا گـردانی باـت قـچی قوربانم وـرـ
سـد حـکـیم هـات و عـیلاجـی ئـم برینـی قـت نـکرد
تـ عـیلاجـی زـخـمـکـم کـم زوـو بـ لوقـمانـم وـرـ
چـاـوـکـم بـ ووی فـیراقت دـ دـنا وـکـ ووبـاب
بـ دوو ئـبرـی میسـلی تـاقت بـندی جـرگـم بوو کـباب
هـرکـسـه هـات و وتـی مـن عاشقـم بـوا مـکـ
تا لـسـر گـنـای نـیـشانـی زـخـمی مارانگـاز نـبـ
ئـژی جـژنـ چـاـوـکـا نم مـوسمی ئازادیـ
بـ بـا گـردانی باـت قـچی قوربانم وـرـ
مـن کـ سووتـانـم نـدیوـ مـنعـی گـریانـم مـکـ
عـاشقـی ووتـم بـقوربان تـیرـ بارانـم مـکـ

سهـرچاوهـکان:

- 1- لازاریف، م. س و دیگران، (1386). تاریخ کردستان، مترجمین کامران ایمن آوه، منصور صدقی. تهران، فروغ.
ئهـنتـی، گـیدنـزو (2009). هـسـهـن ئـحمـهـد مـستـهـفا، "کـمـهـنـاسـی"، هـهـولـر، چاپخانهی ئاراس.
- 2- کاکهوهیس، هـکـیم. (وهـرگـۆـان "لسان الکرد") زمانـی کورد، (نووسینی مهـسعود مهـمهـد)، چاپخانهی هـهـوادس-هـهـولـر، 1987.
- 3- یهـعـقـووبـی، حوسـن، زمان، وـرگـۆـان و یهـوهـندی کولتوورهـکان (نووسین و وـرگـۆـان)، وـرگـۆـانـی: ئـیسـماعیـل زارعی، چاپخانهی دـزگـای ئاراس، کـلـژی پـهـروـرده، سـران، چاپـی یهـکهـم-هـهـولـر، 2007.
- 4- یاری، زانکـ، زمان و وـژـهی کوردی، اـبردوو و کـشـهـ کـمـهـنـایهـتیـهـکان، وتار، بهـشی دووهـم (زمانـی کوردی له اـبردوودا)،

خاکه لـوهی

- 5- دیاکونوف، ا.م، بیتا، تاریخ ماد، ترجمه ی کریم کشاورز، 1377، چاپ چهارم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- 6- اوشیدری، جهانگیر. دانشنامه مزدیستا، واژه نامه توضیحی آیین زرتشت. چاپ اول. تهران: نشر مرکز، 1376.
- 6- ارفع، حسن، کُردها، یک بررسی تاریخی و سیاسی، به کوشش و ویرایش محمد رئوف مرادی، چاپ اول، نشر آنا 1382.
- 7- Toufiq Wahby; (The Origins of the Kurds and their Language), -Sweden, 1982

zanko.yari@yahoo.co.uk